

Hräs suomalaisen media julkaisi vuonna 2012 seuraavan uutisen – vai pitäisikö sanoa tarinan:

Etelä-Amerikan Uruguayn valtionpäämies José Mujica asuu vaimonsa vanhalla maatilalla, hakee veden päivittäin kaivosta ja hoitaa maata ja puutarhaa vaimonsa kanssa, kirjoittaa brittien yleisradioyhtiö BBC.

Mujicaa kutsutaan ”maailman köyhimmäksi” presidentiksi, sillä hänen omaisuutensa, joka koostuu osasta maadlaa ja sen irtaimmista, arvioitiin tänä vuonna noin 169 000 euroon.

Vain kasvukaisia syövä presidentti lahjoittaa hyväntekeväisyyteen jopa 90 prosenttia 12 000 dollarin kuukausituloistaan.

– Minua kutsutaan maailman köyhimmäksi presidentiksi, mutta en tunne itseäni köyhäksi. Köyhiä ovat ne, jotka tekevät loputtomiin töitä ylläpitääkseen kallista elämäntyöhään, Mujica kiiteyttää.

Kysymys on presidentin mielestä vapaudesta. Jos omistaa vain vähän, ei tarvitse kuluttaa kaikkea aikaansa säilyttääkseen omaisuutensa arvoa.

Mujica syyttää maailman johtajia sokeasta pakkomielleestä saavuttaa talouskasvua kulutuksen kautta, aivan kuin kasvun loppuminen merkitsisi maailmanloppua.

Mujican mielestä pikemminkin maailman nykymeno ja hyperkulutus ajavat planeettaa kohti tuhoa.

Tässä uutisessa on hyvä tarina. Se on tunteisiin vetoava ja mieleenjäävä. Uruguayn presidentti Mujica käyttää taitavasti arkkityyppejä *kuninkaasta, joka laskeutuu tavallisen kansan luo.*

Mitä meissä tapahtuu kuullessamme tai lukiessamme tällaisen tarinan?

Ensisikkin: mietimme, olisiko tarinassa jotakin, josta voim ottaa oppia. Tähän tarinan perustettävään olemme jo viitanneet tässä kirjassa:

tarina välittää toimintamalleja. Ihmisen syvällisimpiä taipumuksia on matkimisenhalu. Kuunnellessaan tarinaa hän miettii: voisinko omaksua siitä jotakin elämäni? Tässä tapauksessa kysymys saa muodon: voisinko minäkin kuten Mujica omaksua radikaalin elämäntavan, joka on vastoin yhteiskuntaluokkani ihanteita? Voisinko seurata tätä innostavaa esikuvaa ja itsekin luopua jostakin pelastaakseni maapallon? Ja olisinko sillä tavoin vapaampi ihminen?

Mutta samalla Mujica-tarina mahdollistaa toisenkin tarinan vaikutuksen: **tarina pyhittää kohteensa.** Tämä vaikutus on usein vaihdekainen ja huomaamaton.

Miksi kaikkien niiden joukosta, jotka tekivät Intiaa itsenäiseksi, tiedät mahatma Gandhin? Miksi kaikista maailman ihmisistä, jotka ovat auttaneet köyhiä, tiedät äiti Teresan?

Siksi, että Gandhi ja Teresa olivat paitsi hyväntekijöitä, myös tavalla kertomaan tarinaansa. Moni muu teki yhtä paljon tai enemmän mutta ei kertonut sitä.

Jokainen äiti Teresasta kuulemamme kertomus, jokainen hänestä näkemämme valokuva, jokainen viittaus hänen tekoihinsa on rakentanut mieleemme tarinaa. Tuo tarinankerronta on vähä vähältä kerrostanut hänen kuvaansa pyhyiden patinan.

Äiti Teresan ja mahatma Gandhin lisäksi esimerkkejä on loputtomiin. Ajateltakoon tarinaa kirkon valtaa vastustaneesta Galileo Galileista tai sodissa itsenäisyyttään urheasti puolustaneesta Suomesta. Tarinan tarkoitus on idealisoida kohteensa.

Siksi ihmisille on kautta aikain kerrottu tarinoita jumalista, temppeleistä, valtakunnista ja kuninkaista. Tarkoitus on ollut saada ihmisen kunnioittamaan ja kumartamaan niitä. Ja täsmälleen samasta syystä Steve Jobs kertoi tarinoitaan. Niiden tarkoitus oli pyhittää Apple Inc:n laitetuotanto.

Tämä ulottuvuus on myös tarinassa Uruguayn presidentistä. Se pyhittää Uruguayn presidenttiä: ihailimme hänen harvinaista uhri mieltään ja vaatimattomuuttaan. (Meiltä unohtuu kysyä: laskeeko todella vaatimaton ihminen liikkeeseen tällaisia tarinoita itsesään?)

Tarinan opetuksella on siis kaksi puolta:

- 1) **Tarina välittää toimintamalleja.**
- 2) **Tarina pyhittää kohteensa.**

Kun nämä kaksi lasketaan yhteen, saadaan kiteytys: **Tarinan tarkoitus on jättää ihmiselle jokin usko.** Tämän voi muotoilla myös näin: **Tarinaa on kunikin asian yhteydessä se, mihin uskotaan.**

Aina kun kerrotaan tarina, joku uskoo sen. *Kyky* ja halu uskoa on ihmisen sitkeä piirre. Parhaat tarinat saavat miljoonat ihmiset uskomaan.

Tämä piirre antaa mahdollisuuden ohjelmoida ihmismieltä ulkopuolelta. Ihminen on laumaeläin, joka pärjää vain kyetessään yhteistoimintaan, ja tarinat ovat oiva keino koodata suuri joukko ihmisiä toimimaan järjestyneesti.

Tarinoiden kertojia on paljon, ihmisen sielusta käydään taistelua. Hänen mieltään ohjelmoivat kirkot, lahkot, puolueet, valtiot, järjestöt, yritykset.

Steve Jobs on yksi esimerkki ihmisestä, joka väkevällä voimalla muokkasi mytosfäärin sisätköä; joka syötti yhteiseen tajuntaamme arkikityyppejä, jotka muuttivat mieleemme koodeja. Koska Jobs ei ollut diktaattori, poliitikko eikä uskonnollinen johtaja, hänen tavoitteensa olivat mallillisia ja sanomansa rajattu: se koski lähinnä ihmisen, tämän kekseliään kädellisen, suhdetta tiettyihin tekniisiin vempaimiin. Voimme vain kuvitella – ja sitä tarkastelemme kirjamme myöhemmissä luvuissa – mitä tapahtuu, kun samaan työkaluun tarttuvat ihmiset, joiden halu hallita on voimakkaampi.

Mihin tarinoiden ohjelmoiva vaikutus perustuu?

Tärkein syy on tarinan *kyky lumota*.

Näimme jo Jobs-esimerkeistä, että hänellä oli taito esittää kuivakkaat, tekniset asiat äärimmäisen kiehtovina. Mitä on kiehtovuus? Mitä on luno?

Tässä kirjassa on yritetty määritellä tarinan käsitettä, yksinkertaisimmillaan kutsumme tarinaksi viestiä, joka herättää meissä tunteen. Toisin kuin raaka tieto, tarina vaikuttaa tunteen kautta.

Sen lisäksi opimme johdantoluvussa, että evoluutio on sijoittanut tarinan kuuntelelun vahvat palkinnot. Jo Aristoteleeseen oivallus oli, että tarinan valtaan heittäytyminen tuottaa voimakkaan nautinnon,

heedyksen. Näimme, että tämä nautinto on sukua mielilyvälle, jota saamme hyvästä ruoasta tai seksistä. Kyseessä on väkevä sieluntila.

Kun ihminen on tärisyttävien tunteiden vallassa, hänen kykynsä ajatella sumentuu. Kun hän on hurmioituneessa tilassa, hän ei ole kriittisimmillään: hän unohtaa kysyä järkensä mielipidettä. Kun ihminen on tarinan vallassa, tuon tarinan piirtämä hahmo hehkuu hänelle leimuavana kuin tulenliekki yössä, ja mitä tuudemmin hän liekkiä tuijottaa, sitä vähemmän hän erottaa mitään muuta maisemassa. Tarina siirtää uskojansa toisenlaiseen todellisuudentilaan, äärimmilleen eräänlaiseen transsiin. Näin syntyvät joukkoliikkeet, hurmokset. Tähän ja vain tähän perustui se, että Hitler onnistui saamaan tuhansia miehiä ja naisia, rakentajia ja lääkäreitä, autonkujettajia, opettajia, muurareita, pappeja, ihan tavallisia saksalaisia, uskomaan oppeloihin, jotka meistä tuntuivat täysin käsitteämättömillä. He näkivät jotakin muuta kuin me.

Tätä on tarinan *luno*.

Tässä kirjassa tästä tarinan piirteestä käytetään myös nimeä *seduktio*. Se tarkoittaa taikurimaista harhautusta: kun huomio suunnataan yhtälle, toisella voidaan tehdä jotakin, mitä yleisö ei huomaa. Tarinankertojan taikapili vaivuttaa mielen portinvartijat uneen, eikä ihmien jälkikäteenkään välttämättä havaitse, mitä sisälle pääsi.

Siksi taitavat tarinankertojat vaikuttavat maailmaan nopeammin kuin tieteilijät ja teoreetikot. He myös muuttavat maailmaa. Tällaisia suuria tarinankertojia ovat olleet niin Adolf Hitler kuin mahatma Gandhi, niin Martin Luther King kuin Steve Jobs. Oma tarinaansa nyky-Suomesta kertoo Timo Soini, huikan toista Jussi Halla-aho, kolmatta Sofi Oksanen, neljättä Päivi Räsänen...

Tarinankertojia ja mieltemme ohjelmojia ovat paitsi yksilöt, myös ja ennen kaikkea instituutiot.

.....► **YHDYSVALLAT ON SUURI TARINANKERTOJA.** Viime vuosina meille on tullut tutuksi tarina pahoista muslimiterroristeista, jotka rakentavat vuoristoisiin luoliin tukikoh tia kuin syöpä etäpesäkkeitä ja joista kamalimpia ovat taleban-nimiset örkit, jotka tekevät kaiken kuviteltavissa olevaa paha a ja joilta puuttuvat kaikki ihmisyyden tuntomerkit.

Talebanit istuvat niin oivasti vihollisille varattuun lokeroon, että uskomme tämän tarinan kakistelelematta ja sallimme sen ohjelmoida mieleemme: tuskin kukaan suomalainen tohti sanoa yhtä hyvä sanaa talebaneista (vaikka kaiketi hekin ovat ihmisiä, hyvine ja huonoine puolineen?).

Jokainen suuri instituutio kertoo tarinaansa. YK:lla on oma tarinansa, niin myös EU:lla. Viime vuosina EU-tarinan tärkeänä äänitorvena on ollut suomalainen Olli Rehn, joka on kuuliaisesti kiertänyt evankeliumissa tilaisuudesta toiseen.

..... ► **JOPA KRIISIEN KESKELLÄ TUTTSEVA KATOLINEN KIRKKO** osoitti tarinankehronnan voimansa uuden paavin valinnan yhteydessä. Kun Pietarin kirkon parvekkeelta pullautettiin ilmoille täydellinen yllätykseni, lehtien toimituksissa tuli kiire: uudesta paavista oli nopeasti saatava jotain kerrottavaa ihmisille.

Millaisia asioita paavista kerrottiin? Mitkä seikat tulisivat osaksi uuden paavin tarinaa?

Suomalainen "kriittinen" media toisteli hämmästyttävän kriittittömästi ihastuttavia tietoja, joita Vatikaanin pappojen kollegio syötti uudesta paavista: Hän liikkuu metrolla ja polkupyörällä! Hän asuu vaatimattomasti! Kokkaa omat ruokansa! Kultaristin sijasta hänellä oli paavina kädessään halpa rautainen risti! Köyhien paavi Eräs päätömittaja tweettasi jo valintaa seuraavana yönä: "Paavi Franciscus I tuli tunnetuksi, kun hänen kerrotaan vuonna 2001 pesseen kahdentoitista AIDS-potilaan jalat ja suudelleen niitä." Miten liikuttavaa!

Tällaisia seikkoja valikoitui esiin tuhansista paavin elämää koskevista tiedoista. Tarina alkoi syntyä asioista, jotka tuntuvat merkityksellisiltä. Viitteellinen media kertoo asioita, jotka synnyttävät jonkin nopean, välittömän tunteen, sen sijaan että se kertoisi seikkaperäisesti "tylsää" asioita vaikkapa paavin työhistoriasta tai akateemisista opinnoista. Tunne myy, tarina myy.

Kirkko hyödynsi taitavasti median logiikkaa ja pääsi pedofiilisotkujen keskellä kertomaan parasta puolta tarinastaan, sitä mistä me kaikki pidämme: lähimmäisenrakkautta, diakoniaa, nöyryyttä, köy-

hien puolustamista. Franciscuksen valinta oli katoliselta kirkolta hyvä *seduktion* yritys. Viehättävät legendat uudesta paavista tuprahtivat kuin savu peittämään edes hetkeksi ikävää todellisuutta.

Katolinen kirkko on maailman vanhimpia ja – rahassa mitaten – taitavimpia tarinan kertojia. Jeesus-brändi on myynyt kirkaasti paremmin kuin Coca-Cola tai Apple. Katolisen kirkon kulta- ja taide-aarteet ovat mitaamattomat ja se omistaa tyyppillisesti kiinteistöt kaupunkien parhailta paikoilta.

Kirkko on vain yksi tarinan kertoja, yksilö on tuhansien tarinoiden ristitulussa. Sen keskellä hän rakentaa omaa tarinaansa. Mielen tehtävä on koota ympärillä sinkeistä koodaistista kokonaisuus, joka parhaiten edistää ihmisen sopeutumista ympäristöön.

Vaikkapa se, mien ihminen syö, on seurausta siitä, millaisen tarinan hän on omaksunut. Hän lukee lehdistä veganismista, karpauksesta, Pohjois-Karjala-projektista, muistaa ravintoympyrän alakoulun kirjasta, kuulee naapurinsa kertomuksen ulkomailta saadusta suolistolisestä, osaa jonkin vanhan kansan syömistä koskevan sananparren ja lukee Sarasvuon kirjasta, että vettä pitää muistaa juoda pitkin päivää.

Tästä sekamelskasta hän rakentaa jotenkuten yhtenäisen tarinan. Syöminen on vain pikku detaili – tarinat kattavat kaikki elämänpiirit. Tämä tarinankehronna alkaa jo lapsena.

Kun lapsi syntyy tähän maailmaan, hänen mielensä on tyhjä tarinoista. Tulkijat kiistelevät, onko vastasyntynään mielessä jotakin valmiita kategorioita – mutta varmasti kaan hänelle ei ole vielä kerrottu yhtään tarinaa. Hän ei tiedä, mikä on Eurooppa tai kuka on Barack Obama. Hän ei tiedä, kuka oli Jeesus, kuka Kung fu-tze, kuka äiti Teresa. Hän ei tiedä, mikä on Suomi tai mikä on Nokia tai mikä on talvisota. Mutta pian hänelle aletaan kertoa tarinoita. Hänelle kerrotaan valtavasti tarinoita, hänen koko tietoisuutensa vuorataan tarinoilla. Hänelle kerrotaan, mien maailma on syntynyt jo ennen kuin hän keksii kysyä siitä.

Tarinat antavat lapselle kaiken: ne antavat hänelle identiteetin ja maailmankuvan. Ne kertovat hänelle, että hän kuuluu sukuun; että hänellä on isä ja äiti, esi-isä ja esiäitejä ja että hänen tulee ajatella suvustaan tiettyllä tavalla. Tarinat opettavat lasta kunnioittamaan van-

hempiä sukulaisiaan ja auktoriteetteja. Tarinat kertovat lapselle, että hän kuuluu suvun lisäksi heimoon ja kansaan ja että hänellä on isänmaa – tai toivo sellaisesta. Tarinat kertovat lapselle, mikä on hyvää käytöstä ja mikä huonoa, mitä ihanteita elämässä kannattaa vaalia.

Tämän kaiken hyvä puoli on se, että lapsesta kasvava yhteiskuntakelpoinen ihminen, joka osaa sovittaa yksilöllisen elämän yhteisöön. Tämä on tarinan tarkoitus yksilön näkökulmasta: sopeuttaa ympäristöön, auttaa sulavaan ja hyvään elämään päivästä toiseen.

Huono puoli on se, että kuuluvaan kaikenlaisia tarinoita lapsi vähältä lakkaa ajattelemasta itse. Tarinoiden sekamaiska summentaa hänen näkökykynsä, niiden opetuksista tulee hänelle eristeisiä totuuksia. Se on vaarallista sen vuoksi, että ympäristö voi muuttua, olot voivat vaihtua, ja vanhat tarinat voivat tuottaa vahinkoa sekä ihmiselle itselleen että hänen lähimmäisilleen. Tarinoiden ohjelmoimakoodi ihmisen päässä on usein täynnä isompia ja pienempiä bugeja, jotka aiheuttavat konflikteja ja käytöshäiriöitä. Huonosta tarinasta seuraa huonoa sopeutumista.

Näihin ongelmiin palataan vielä tässä kirjassa.

Tarinoiden ristitulessa ihmiselle on jäänyt eräs valta: hän voi päättää, kenen tarinoita hän kuuntelee. Ateismin uskonnokseen valinnut sulkee päättäväisesti korvansa papatukselta, joka kaikkua kadunkulmassa vaahtoavan evankelistan megafonista, mutta heikää myöhemmin häntä pyhän hartauden vallassa vapaa-ajattelijain lehden uusimman numeron pääkirjoitusta.

Tämä valikointi – kenen tarinaa uskoa, kenen ei – on mielessä käynnissä kaiken aikaa kuin jokin tietokoneessa huriseva aliohjelma. Ajattelun vaikkapa puolituntista, jonka ajaksi ihminen syvenyy lukemaan sanomalehteä. Tietyt lehden äännet edustavat hänelle arvoasteittuja auktoriteetteja, mutta sitten on kolumnistieja, joiden kirjoituksia hän ei edes lue, koska niiden näkökulmat ovat niin ärsyttäviä.

Tosin tämänkin päätöksen – kuka saa järjestelmänvalvojan oikeuden mieleemme – teemme usein tiedostamatta. Edellisessä luvussa viittasimme siihen univertsaaliin selkkaan, että isovanhemmat siirtävät koodia lapsenlapsille. Tähän isovanhempien rooliin voi sujahtaa moni muukin auktoriteetti, joka vetelee taitavasti oikeista vivuista. Näemme siitä havainnollisia esimerkkejä tässä kirjassa, kun pysäh-

dymme alkamme maagisten tarinataiturien äärelle – sellaisten, joille tulimme antaneeksi laajat valtuudet mieltemme käsittelyyn.

Millä perustein valitsemme luotetut järjestelmänvalvojat? Antikkin aikana tästä tunnistusproseduuridista käytettiin nimitystä ethos. Etihoksen mekanismeja opiskelemme myöhemmin lisää, ne on hyvä tuntea. Tässä luvussa olemme löytäneet vielä yhden määrätelmän tarinalle:

Tarinaa on se, mikä koskettaa tunnettamme ja antaa meille jotakin, miinin uskoa.

Samalla herää väistämättä kysymys: kuinka luotettavaa on tarinoiden välittämä tieto? Ovatko tarinat totta?

Vuosia sitten olin armeijassa valvonut yön kuopassa vartiossa. Aamulla kun kävelin nihki uupunueena takaisin tukikohtaa kohti, kaikki tuntui hyökkäävän päälleni. Reitin varrella olevat muodot, puut ja pensaat, muuntuivat mielikuvituksekseni eläviksi olennoiksi, vihollisotilaiksi ja petoeläimiksi. Hahmontunnistimeni kävi ylikierroksilla ja lisäsi näkemääni dataan reippaasti liioittelevan tulkinnan. Näin jotakin, mitä maisemassa ei todellisuudessa ollut.

Toisaalta päälleni kaatuileviin karhuihin keskityessäni minulta jäi näkemättä monta maisemaan sisältyvää yksityiskohtaa.

Tämä on ääritapaus. Mutta näin toimii jokainen hahmoksi muutettu kuva todellisuudesta. Kaikki mitä näemme on jotenkin vääristynyt. Poimieksaan maisemasta hahmoja mieli yksinkertaisesti, pelkistää: tietoa katsoa. Toisaalta yhdistellessään elementtejä hahmoiksi mieli lisää kuvaan jotakin, mitä alkuperäinen kohina ei tarkkaan ottaen sisällä.

Sama koskee tarinaa: myös jokainen tarina on yksinkertaisesti todellisuudesta.

Hahmo myös ohjaa yksityiskohtien havaitsemista. Kun Jung puhui arkkityypeistä ajattelun joenvarsina, hän tarkoitti ehkä juuri tätä: tarinat ja niiden sisältävät arkkityypit *pakottavat havaintomme tiettyyn uomaan*, aivan kuin aavikolle satava vesi väistämättä hakeutuu tiettyyn maastonmuotoon.

Jos Mannerheim on meille suuri sankari, emme halua kuulla hänestä mitään liikaista emmekä ilkeää. Jos George W. Bush on meille maailmankaikkeuden konna numero yksi, sivuutamme aktiivisesti yksityis-

kohtia, jotka voisivat osoittaa hänen toimineen jalosti – edes yhdessä tilanteessa.

Ja jos meidän on pakko hyväksyä jotakin, ainakin teemme sen vastentahtoisesti. Sopimaton tieto tunkeutuu vain hitaasti mielessämme olevan suotimen läpi.

Toinen tapa, jolla hahmot vääristävät todellisuutta, on syy-yhteyden näkeminen samanaikaisen tapausten välillä. Ersin tiedämme, että Mika Myllylä romahti henkisesti jäättyään kiinni dopingista, jo heksen päästä tiedämme, että Myllylä romahti henkisesti siksi että jäi kiinni dopingista. Ihmisen psyykkinen historia on äärimmäisen monimutkainen kokonaisuus, mutta pelkistämme rankasti: piirrämme yhden pisteen nimeltä ”jäädä kiinni dopingista”, toisen pisteen nimeltä ”romahtaa henkisesti” ja vedämme niiden välille suoran viivan.

Arkkityypit ohjaavat näin havaintojamme maailmasta, ja tarinat piirteävät epäatarkkaa kuvaa todellisuudesta.

Yllä kuvattuun seikkaan, hahmojen tietoa korruptoiwaan vaikutukseen, perustuu se, että tarina avaa mahdollisuuden vaiheelle. Tarinoiden maailma on täynnä pienempiä vaiheita – tai vähintäänkin harhautuksia.

Aietellaanpa, että jokin hotelli valitsee alakerran ravintolaansa Italia-teeman. Se saattaa houkutella ihmisiä mainoslauseella: ”Koe Toscanan maut ja ainutlaatuisen tunnelma kotikaupungissasi...” Se nimeää ruokalistalla olevat vaihtoehdot italiaksi: kanapastasta tulee *pastacon pollo*, tonnikalasalaatista *insalata al tonno* ja jäätelöpallosta *gelato*. Ruokalista on koristeltu Italian lipun värein.

Tosiassassa ravintolan annoksilla voi olla hyvin vähän jos mitään tekemistä Toscanan kanssa. Mutta ravintola kertoo tällaisen tarinan. Ja moni usko sen.

Tarina luo todellisuutta, koska joku asiakas voi ”toscanalaisen” illallisen jälkeen olla hyvin tyytyväinen. Sanat, värit ja lupaukset toimivat ja loivat italialaisen tunnelman.

”Italia-teema” toimii hiukan samoin kuin kuvankäsittely suositussa Instagram-sovelluksessa. Klik – ja näky on aivan toinen! Tyksä kuva saa sadunomaisen hohteen.

Mutta samalla kun Instagram tekee pikakäsittelyn, informaatiota katoaa. Efekti paranee, pikseleihin tallennettu tieto huononee.

Jos kuvankäsittely on erityisen voimakas, lopulta ihminen näkee kohteessa jotain aivan muuta kuin alkuperäisessä kuvassa oli. Tämä johtuu osaksi kuvan itsensä muuttumisesta, osaksi siitä, että käsitelty kuva luo katsojassa jonkin tunteen, ja tunteiden vallassa oleva ihminen tekee epätarkempia havaintoja kuin kylmän viljeä tarkkailija, kuten aiemmin totesimme.

Joku voi esittää vastaväitteen: on hyvääkkin kuvankäsittelyä! Instagram on typerä pikatoiminto; taitavassa kuvankäsittelyssä tietoa ei hukata, vaan kuvasta tuodaan tärkeä informaatio paremmin esiin.

Epäilemättä.

Jatkaksemme vertausta, kuvitellaan pinnvastainen tilanne: Ehkäpä ravintolan toiminnassa on aidosti italialaisia elementtejä. Ehkäpä ravintolassa on toiminnut jo vuosia italialainen kokki, joka on tuonut listalle taidokkaita Italian reseptejä. Ehkä ravintola käyttää tarkoin valittuja raaka-aineita, jotka tuodaan Italiasta.

Tällaisessa tilanteessa olisi haaskausta jättää kertomatta tätä yleisölle.

Yritykset, jotka haluavat itselleen tarinan, voivat siis erehtyä kalteen suuntaan: toiset pusertavat nettisivuilleen tarinoita, jotka eivät perustu mihinkään. Mutta monet yritykset alkertovat tarinaansa: niiden kulttuuri on täynnä kuljajyviä, mutta yrityksen johto ei näe niitä. Se jättää kertomatta tarinan, jonka kertomiseen olisi kaikki syy. Tällainen yritys tarvitsisi hyvän kuvankäsittelijän, joka ehottaa RAW-tiedostosta katsomisen arvoisen kuvan.

Niin taikka näin, parhaatkkin tarinat kadottavat yksityiskohdita, tekevät valikointia, jättävät jotakin pois, lisäävät jotakin. Siksi tarinat antavat monenlaisen mahdollisuuden petokselle. Tätä tarinan piirrettä voivat hyödyntää poliitikot ja yritysjohtajat: jättää erilaisia uskoja ihmisiin saadakseen heidät äänestämään itseään tai ostamaan tuotteitaan.

Tarina on valheen sisar, tai vähintäänkin serkku, jonka kanssa se tulee hyvin toimeen. Ei ole sattumaa, että tämän kirjan esipuheessa lainatut Oscar Wilden sitaattit ovat teoksesta, jonka nimi on *Valheitelemisen raprio*. Wilde kaipaa ”valhetta” värittämään elämäämme, mutta hän taitaa käyttää sitä synonyyminä myyttisille, kiehtoville tarinoille.

Tarinalla on kolme piirrettä, jotka teoreettisen tiedonhanteen näkökulmasta ovat valuukoja:

1) **Tarina lumoa, aivojen mielilyväkeskus sekooa, kriittikit sammuu**

2) **Tarina välittää uskoja mutta ei välitä siitä, ovatko ne totta**

3) **Paraskin tarina on epätarkka hahmo**

Koska tarinaan kätkettyyy sudenkuoppia, se tarvitsee vastavoiman.

Tarina ja terve järki

Merkittävvin vastavoima, jonka ihmiskunta on muodostanut tarinapäätelyn perinne. Tuolloin kirkaasti ajatus totuudesta, joka ei perustu mielivalkeisiin uskumuksiin vaan on selvitettävissä yhdistelemällä alkuehtoja toisinsa sallituin loogisin askelmin.

Näin tarinan, tuon pilkanäppäin toiminnon rinnalle ihmislaji kehitti (varsin myöhään) toisen järjestelmän.

Tarinoilla ja loogisilla teorioilla on jotain yhteistäkin: molemmat ovat eräänlaisia hahmoja. Myös teoriat koostuvat pisteistä ja pisteitä yhdistäviä viivoista. Pisteitä ovat alkuehdot, viivoja loogiset päätelmät.

Erona tarinoihin on se, että tieteessä viivojen piirteitä rajoittavat ankarat säännöt. Siksi argumentit ja teoriat ovat testattavia: kuka tahansa voi tutkia, onko ne oikein rakennettu. Näin syntyi koko läntisen tieteen traditio: tiedon on perustuttava testattaviin empiirisiin havaintoihin sekä niistä tehtäviin rationaalsiin päätelmiin.

Tarinoiden maailmassa on kaikki toisin: pisteiden väliset viivat voi vetää monella tavalla ja syntyvä hahmo voi tehdä väkivaltaa annetuille pisteille, jättää niitä huomiotta tai lisällä tarpeen mukaan.

Tarina ja tiede, usko ja järki, pathos ja logos – siinä ihmisen maailman havaitsemisen *jini ja jangi*, jotka ovat ikuisesti kilpisilla keskenään. Niiden ristiriita elää onalla tavallaan jokaisessa yksilössä. Ihminen joutuu tukahduttamaan jätkensä epäilyksiä, jotka uhkaavat hänen rakasta uskonnusjärjestelmänsä; se taas, joka sulkeutuu liian pitkiksi ajoiksi järien bunkkereihin, kaipaa ulos, hän kaipaa tarinoiden nautinnolliseen maailmaan, joka on suloinen ja ihana, täynnä värejä ja tuoksua.

Tarina antaa luvan uskoa; terve järki kyseenalaistaa uskonnukset.

Tarinan kuuntelu on kevyttä; järjen päätemiä on raskasta seurata.

Tarinan hyve – kuten taide-teen – on mukaansatemparuus, kiehtovuus. Terveen järjen hyve on päätetyn oikeellisuus.

Tarina jättää kuulijan mieleen koodin, järki on testi ohjelma, joka etsii koodista virheitä.

Parnaimmillaan nämä kaksi prosessia voisivat tukea toisiaan, mutta jostain syystä ne ovat myös taipuvaisia sotaan. Tästä loistavana symbolisena kuvauksena on legenda Sokrateesta.

Sokrates oli kapinallinen ja uudistaja. Hänen tapansa keskustella oli älyllinen: hän ei ruokkinut ihmisiä tarinoiden mannalla vaan tarjosi heidän pureskeltavakseen järjen ravitsevia mutta pahannakuksia siemeniä.

Sokrates oli kiinnostunut yhteiskuntansa elitistä, pyramidin huipusta, geometrikoista, sofisteista ja runoilijoista. Hän ei logos-keskeisellä menetelmällänsä koskaan saanut syyttymään suurta kansanliikettä.

Sokrateen symbolinen vastinpari oli Jeesus, jonka taktilikka oli juuri päinvastainen. Myös Jeesus oli reformaattori, mutta hän puhuteli pyramidin alapäättä, kalastajia, yhteiskunnan oppimattomia massoja. Jeesus, kuten Adolf Hitler tai Timo Soini, pyrki muuttamaan maailmaa alhaalta ylös, lieksomalla kansaa kapinaan eliittiä vastaan. Jeesuksen tavoite oli siten toinen kuin Sokrateen: Oli saatava suora yhteys ihmisten tunteisiin. Oli puhuteltava kerralla suuria kansanjoukkoja. Oli saatava aikaan joukkoliike. Niinpä Jeesus kertoi tarinoita. Jeesuksella oli uskomaton kyky seipittää vertauksia ja kertomuksia, jotka iskivät sattuvasti jonkin moraalisen dilemman ytimeen. Ehkäpä Timo Soinilla on samaa kykyä.

Tarina vaikuttaa ihmisiin suoraan ja nopeasti. Tarina on kuin tuuli, ihmismieli maisema. Mitä vahvempi tuuli, sitä enemmän se mais-

maa myllertää. Ensin liikkeelle lähtevät lehdet ja pöly. Mutta jos tuuli on tarpeeksi vahva, lopulta lentelevät palkkoiltaan myös se, mihin emme odota tuulen tarttuvan: autot, kavat, aidat, laiturit. Hirnumyrskyn jäljiltä kaikki täytyy rakentaa uusiksi.

Sokraattinen tiedonmuodostuksen ihanne on toinen. Omilla tunteilla ei ole niinkään väliä, logiikka on jo pysyvä samana kuin maisemassa oleva kallio, jonka yli myrskytuulet pyyhkivät.

Summa summarum, jos haluat vaikuttaa meliipiteisiin ylhäältä alas, toimi kuin Sokrates: puhu geometrikoille, valikoi valkuutusvalkaisia yksilöitä ja osoita heille, missä heidän ajattelunsa ei ole looginen. Jos haluat vaikuttaa alhaalta ylös, toimi kuin Jeesus: puhu kalastajille, etsi joukkoja, älä keskity logiikkaan vaan tunteenomaisiin esimerkkeihin.

Joku voi huomauttaa, että Sokrates ja Jeesus eivät kumpikaan ole erityisen rohkaisevia vaikuttamisen esikuvia. Sokrates tuomittiin juomaan myrkkymalja vuonna 399 eKr. ja Jeesus nautittiin ristiinpuhunn runsaat 400 vuotta myöhemmin. Molemmissa tapauksissa elitti valitsemi status quon. Vaikuttaminen muuttuu vaaralliseksi aina, kun se kyseenalaistaa eliitin aseman. Puolustaessaan "legitimisiä intressejään" valka on valmis läimäyttämään molemmille poskille, se vihaa tarvittaessa niin tietoa kuin tarinaa, jos sen oma tuoli on uhattuna.

Niin tai näin, Sokrateen ja Jeesuksen vertailu muistuttaa, että järki ja tieto on aina paljon ohuempi vaikutuskanava kuin tarina. Se on myös hitaampi. Jeesuksen elämästä lähti saman tien kehittymään valtava liike, Sokrateen esikuva on hiljaisena juonteena väritännyt läntistä ajattelua, etenkin sen yläkerrostunaa.

Sokraattinen maailmanhahmotus on vaativaa. Ensiksikin, se vaatii älyllistä kykyä. Mutta toinen ominaisuus on ehkä vielä tärkeämpi: ihmisen on oltava ajattelussaan vapaa ja peloton. Häntä ei saa ahdistaa se, että hän päätyy ajattelussaan yllättäviin johtopäätöksiin. Hänellä on oltava kyky sietää epävarmuutta: sitä, että tohuus on keskeneräinen tai kokonaan löytämättä. Ihmisiä, jotka täyttävät molemmat ehdot, on hyvin vähän.

Suomen kuntavaaleihin 2012 osallistui kaksi protestipuoluetta, älyllinen edistyspuolue ja populistinen perussuomalainen puolue, Sokrates ja Jeesus. Kumpikin oli sitä mieltä, että yhteiskunnan asioita hoitetaan korruptoituneesti. Edistyspuolue pyrki perustelemaan kritiik-

kinsä älyllisin argumentein, perussuomalaiset Soinin johdolla keskittivät tunteikkaisiin kärsityksiin. Näiden kahden puolueen kannatukset kansanvaalissa olivat 0,013 % ja 12,3 %. Ero on lähes tuhakkertainen.

Kirjan seuraavissa luvuissa näemme, miten tarinoiden suloinen manna on alkanut taas maistua yhä paremmin myös länsimaissa. Jeesus nostaa päätään, Sokrates puhuu yhä hiljemmin. Olisi mukava ajatella, että olemme vuosituhansien mittaan jalostuneet ja alkaneet arvioida maailman menoa yhä älyllisemmin. Kuitenkin nykyisin menestyvät yhä paremmin viestit, jotka on rakennettu yksinkertaisiksi tarinoiksi. Monilla aloilla on tapahtumassa siirtymä järjestä takaisin tarinaan.

Mistä tämä johtuu? Ehkä tiedon ylitarinnasta. Elämme keskellä semiootista hälyä. Valtava kohina turruttaa ihmismieltä. Luolamiesaivojemme on yhä valkeampi suodattaa siitä ensin mitään järkevää hahmoa. Ihminen ahdistuu. Lahtuen hän tervehti yksinkertaisia viestejä, jotka hän ymmärtää.

Toinen syy ajan tarinoivan trendiin on yleinen demokratisoituminen. Niin median, poliikan kuin yritysmaailmankin virtauksia säätelee yhä suuremmin suurten massojen maku.

Siksi pitää puhua yksinkertaisesti. Tämän ovat ymmärtäneet niin Steve Jobs, Barack Obama kuin vaikkapa *Helsingin Sanomat*.

* * *

Kirjan ensimmäisessä luvussa löysimme tarinalle määritelmät:

Tarina on tunnetta, tarina on merkitystä.

Tarina on ihmisen havaitsema neululotteinen hahmo.

Tarina on hahmo, jonka havaitsemisesta ihminen saa mielihyvää.

Nyt voimme täydentää näitä:

Tarinaa on se, mikä antaa ihmiselle jotakin, mihin uskoa.

Näiden yhdistelmänä annamme tarinalle vielä kaikkein laajimman määritelmän: se on **puhetapa, jossa mukana on tunne ja merkitys, taika ja satu, valhe ja seduktio** ja jonka vastavoima on kriittinen, terve järki. Jokainen tarina, kuten jokainen havaittu hahmo, tekee väkivaltaa todellisuudelle, sille kohinalle, josta se on yksinker- taistus. Mitä enemmän tarinaa, sitä enemmän väkivaltaa todellisuudelle. Tämä tekee tarinoista vaarallisia. Mutta juuri samaan seikkaan perustuu tarinan lumo ja suloisuus.

On aika istua taas leirinuotiolle. Täällä kertaa tarkastelemme tarinan- kertojaa, joka kohtaa yllä kuvatun tarinan ja faktaan ristiriidan itsessään kipeänä identiteettikriisinä.

Tämä tarinankertoja on *media*. Media on alkamme tarinankertojista ehkä taitavin. Se tuottaa päivittäin yleisölle kymmenittäin, sadottain erinäköisiä ja erimittaisia kertomuksia. Näin sen kerrontatekniikka hioutuu kohti virheettömyyttä, niin kuin kosken vesi hioo kiveä antamatta sille hetken rauhaa ja tekee siitä aivan sileän. Aivan viime vuosi tuo virta on käynyt kaupallisen kilpailun kiristytyä yhä kiihkeämmäksi. Samalla media on ajautunut mainitsemaamme identiteettikriisiin.

Katsotaan siis, miten toimii tämä nykyajan kertojista taitavin, päivittäin kuulemiemme tarinoiden tärkein tuottaja, media, joka on syrjäyt- tänyt pirtin uunin nurkalla turinoivan mummin ja vaarin.

Luku 4 Median leirinuotiot

Lehdissä kirjoitettujen asioiden on joko vastattava totuutta tai muistutettava totuutta.

— diktautunut ajan lehtiä kirjoittajia
Antonio Tabucchin romaanissa Kerrot Peretira